

بررسی کیفیت تصاویر کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان منتشر شده در سال‌های ۱۳۸۵ - ۱۳۹۰

دکتر یعقوب نوروزی^۱ | سکینه فلسفین^۲

۱. عضو هیات علمی گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه قم ynorouzi@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات Fskokaineh@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۲۳

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف ارزیابی تصاویر کتاب‌های مرجع کودک و نوجوان و تجزیه و تحلیل و میزان مطابقت تصاویر کتاب‌ها، با معیارهای ارائه شده در این زمینه است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از نوع کاربردی است. روش به کارگرفته شده در این پژوهش، تحلیل محتوا و از نوع کمی است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۲۱۶ عنوان کتاب مرجع کودک و نوجوان است که برای اولین بار در طول سال‌های مورد بررسی چاپ شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، سیاهه واری است که روایی آن به تأیید صاحب‌نظران رسید. برای سنجش میزان پایایی ابزار پژوهش از «ضریب آلفای کرونباخ» استفاده شد که معادل ۰/۹۲۱ بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از آمار توصیفی شامل فراوانی و درصد فراوانی استفاده شد.

یافته‌ها: در این پژوهش چهار عامل؛ رنگ، کیفیت، محل قرار گرفتن و بومی بودن تصاویر در جامعه پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که بیش از ۸۷ درصد از تصاویر رنگی و ۵۶ درصد نیز از کیفیت مطلوب برخوردارند. همچنین ۷۸ درصد از تصاویر در محل اصلی قرار دارند و ۱۴ درصد نیز برگرفته از نسخه اصلی اثر هستند. ضمن اینکه نیز به لحاظ مؤلفه‌های کیفیت کلی تصاویر و بومی بودن، تصاویر دارای ضعف و در کتاب‌های ترجمه شده فاقد نوآوری بودند.

اصالت/ارزش: پژوهش حاضر ضمن تهیه سیاهه‌ی واری در زمینه کیفیت تصاویر کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان براساس پیشینه‌های موجود و نیز نظر متخصصان، این امکان را فراهم آورده است تا استفاده‌کنندگان کتاب‌های مرجع در انتخاب خود تصمیم بهتری بگیرند. از مجموع یافته‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که تصاویر از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند و ناشران بیش از این باید به کیفیت تصاویر اهمیت دهند.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی کتاب‌های مرجع، منابع مرجع، کودک و نوجوان، تصاویر، مطالعات ارزیابی

مقدمه

کودکان در دنیای کاملاً بصری زندگی می‌کنند. آن‌ها بیشتر اوقات قادر نیستند شکل چیزی را که درباره‌اش می‌شنوند، در ذهنشان تصور کنند. بنابراین، حتی کلمات بسیار ساده نیز برایشان عجیب است. کودکان برای کاوش در محیط اطراف و فهم دنیا، از شکل ظاهری اشیاء یا بازنمایی بصری آن‌ها بهره می‌گیرند. تهیه انواع کتاب‌های مصور، برای لذت بردن کودکان خردسال، از بهترین راه‌های بالابردن شعور بصری آن‌ها، جدا از دنیای پیرامون و تصاویر لرزان و ناپایدار صفحه تلویزیون است (فضلعلی، ۱۳۸۸). همان‌گونه که صادقی (۱۳۸۴) بیان می‌دارد، «این گونه کتاب‌ها چند حُسن دارند: اول: دیدی چندگانه از دنیا برای کودک پدید می‌آورند؛ دوم: آزادش می‌گذارند تا از میان آن‌ها هر کدام را که خواست، انتخاب کند؛ و سوم: این فرصت را به او می‌دهند که تصویر مورد نظرش را تا زمانی که بتواند درکش کند یا از دیدنش لذت ببرد و یا در موردش فکر کند، پیش خود نگه دارد. ضمن اینکه در بسیاری از موارد، یک تصویر جذاب به خواندن کتاب کمک می‌کند و تصاویر، انگیزه‌ای برای خواندن می‌شوند» (صادقی، ۱۳۸۴، ۲۳).

بی تردید شکل‌گیری کتاب کودک به شکل امروزی آن، خواستگاه فراگیری کودکان در گرایش به خواندن و دیدن آن و خواستگاه نویسندگان و تصویرگران در یافتن لحظه‌های سرشاری است که در لحظه‌های شکل‌گیری کتاب صورت می‌گیرد (اکرمی، ۱۳۸۷). کودکان با مشاهده تصویر، بهترین مسیر را برای فهم آنچه می‌آموزند پیدا می‌کنند. با تصویرسازی کتاب، در واقع خلاقیت به کودک تزریق می‌شود و از آنجا که خلاقیت بحثی نسبی و شناور و رو به رشد و ترقی است و تاریخ مصرف ندارد، ضرورت و اهمیت تصویرسازی و توجه بیش از گذشته به آن، به خوبی احساس می‌شود. بنابراین همان‌گونه که کوثر احمدی (۱۳۷۴) بیان می‌کند، از آنجا که شخصیت، زیبایی و زندگی در تصاویر کتاب‌های کودکان در واقع گوشه‌ای از شخصیت، زیبایی و زندگی واقعی کودکان است، نمی‌توان تأثیر تصاویر را نادیده گرفت. جدا از جنبه‌ی تزئینی و جاذبه برانگیز بودن تصویر، یکی از بهترین و

مؤثرترین وسایل انتقال ارزش‌ها و مفاهیم مورد نظر نویسنده (اعم از مثبت و منفی) است.

هانت^۱ (۱۹۹۹) نیز بیان می‌کند، ما کتاب‌های کودکان را با تصویر همراه می‌کنیم با این فرض که زبان تصویر نسبت به زبان متن طبیعی‌تر و ایجاد ارتباط توسط آن مستقیم‌تر است و به کودک کمک می‌کند تا از متن همراه تصویر برداشت درست‌تری داشته باشد. گریابی یا عدم‌گیریابی تصاویر برای کودکان می‌تواند سبب گرایش یا عدم‌گرایش آن‌ها به مطالعه شود، به همین دلیل، ارزیابی و تحلیل آن‌ها و تمیز دادن تصاویر مناسب از نامناسب به خصوص در دهه‌ی اخیر (دهه ۸۰) که عصر کسب دانش و علم بوده، نقش مهمی ایفا می‌کند (میرحسینی؛ اباذری؛ معدنی، ۱۳۹۲). در نگاه دیگر تصویرگری هنری است که از روان‌شناسی کودک، طب کودکان، تعلیم و تربیت، هوش‌شناسی، علم رشد و به طور کلی کودک‌شناسی و نیز از فنون صنایع دستی و همچنین از عواطف و احساسات انسانی تغذیه می‌کند (ابراهیمی، ۱۳۶۷).

بنابراین، با توجه به اهمیت کیفیت تصاویر در کتاب‌های مرجع کودک و نوجوان اگر چنین نباشد تصاویر فقط جنبه‌ی آراسته شدن کتاب‌ها را پیدا می‌کنند. ضمن این‌که گویایی و وضوح تصاویر و انطباق آن‌ها با موضوع کتاب مسئله‌ی بسیار مهمی است و به بیان حجازی (۱۳۸۰)، کلید درک مفاهیم است، لذا رنگ تصاویر برای گروه سنی کودکان و نوجوانان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. همچنین تصاویر عمده‌ترین عامل بی‌نیازی نویسنده از توضیحات و توصیف‌های اضافی در متن می‌باشد. از جمله مولفه تأثیر گذار بر تصاویر، رنگ آمیزی آنها است. برخی از تصویرگران کتاب کودک حتی بدون این‌که از بار معنایی رنگ مطلع باشند و از خصوصیت بصری رنگ استفاده کنند؛ از هر رنگی برای هر تصویری با هر فضایی استفاده می‌کنند در حالی که انتظار می‌رود تصویرگر روانشناسی رنگ را کاملاً درک کرده باشد (میرحسینی، اباذری، معدنی، ۱۳۹۲). همچنین تصاویر کتاب‌های ترجمه‌ای که براساس فرهنگ حاکم کشورهای مبدأ تهیه شده، بعضاً استفاده

^۱. Hunt

تحقیق میدانی و کتابخانه‌ای بود. در بخش‌های مختلف سعی شد تا ضمن معرفی پدیدآورندگان تصاویر کتاب کودکان، با سبک و نحوه انتخاب تکنیک و نظرات ایشان آشنا شده و ساختار بیانی و تصویری آثارشان مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. اکرمی (۱۳۸۴) نیز به بررسی تصویرگری در آثار انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان پرداخت. هدف این پژوهش بررسی تلاش و فعالیت این ناشر، در اعتلای تصویرگری کتاب‌های کودکان و نوجوانان و بررسی آثار تصویرگران کانون در سال‌های نخست دهه ۸۰ بود. فضلعلی (۱۳۸۸) نیز در پژوهشی به بررسی تصاویر کتاب‌های کودکان و نوجوانان در گروه سنی ب و ج در آثار انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان پرداخت. هدف این پژوهش ارائه معیارهایی برای ارزیابی کتاب‌های داستانی بود. از یافته‌های پژوهش بر می‌آید که تصاویر داستان‌ها از جنبه نوآوری و آموزشی ضعف دارند. در پژوهشی دیگر، میرحسینی و دیگران (۱۳۹۲) به تحلیل محتوای تصاویر کتاب‌های داستانی کودکان رده سنی ب و ج در دهه ۸۰ پرداختند، این پژوهش با روش تحلیل محتوای مفهومی انجام شد. با توجه به نتایج به دست آمده، کتاب‌های چاپ شده در دهه ۸۰ وضعیت نسبتاً مناسبی در زمینه‌های «توجه به عوامل ظاهر» و «مرتبط بودن تصاویر با نیازهای گروه سنی» داشتند و به «مرتبط بودن تصاویر با محتوای داستان» بیش از مسائل دیگر توجه شده بود و به مقوله «کیفیت تصاویر» کمتر از بقیه موارد توجه شده بود. در بین پژوهش‌های خارجی صورت گرفته استون^۱ (۱۹۹۲)، در پژوهشی نگرش کودکان از کتاب‌های تصویری در مورد داستان‌های ارائه شده «۱۲ کودک کودکستانی و ۱۲ کودک دبستانی را در ارتباط با کتاب‌های تصویری مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان داد که کودکان دبستانی در خواندن تصاویر موفق‌تر بودند و تشخیص صحیح‌تری نسبت به کاراکترها داشتند. در انتها طی ۲۲ هفته به این نتیجه رسیدند که اکثر کودکان به آنچه مریبان انتخاب کرده بودند، توجه بیشتری نشان می‌دادند. همچنین برخی واکنش‌ها از طریق رفتارهای

از آن‌ها در متون ترجمه‌ای با فرهنگ و آداب و رسوم حاکم به کشورهای مقصد، سازگاری ندارد و ناشران و مترجمان از تصاویر اصلی متن استفاده نکرده و تصاویر را متناسب با فرهنگ کشور خود بازسازی می‌کنند که این مورد نیز با توجه به نوع تصاویر کتاب‌های مرجع حائز اهمیت است. بنابراین، با توجه به اهمیت تصاویر در کتاب‌های کودکان و نوجوانان، پژوهش حاضر به ارزیابی تصاویر کتاب‌های مرجع فارسی کودک و نوجوان و همچنین تجزیه و تحلیل و مطابقت تصاویر کتاب‌های مرجع منتشر شده در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ با معیارهای موجود خواهد پرداخت. همچنین این پژوهش به شناخت نقاط ضعف و قوت تصاویر کتاب‌های مرجع کمک خواهد کرد و به دلیل اهمیت داشتن تولید ملی و نیز توجه به کتاب‌های تألیفی این امکان را می‌دهد تا با بهره‌گیری از نتایج این پژوهش، مصوران کتاب‌های کودکان و نوجوانان، کیفیت تصاویر کتاب‌ها را بالاتر ببرند و اثرگذاری تصاویر کتاب‌ها را بر روی کودکان بهبود بخشند.

در خصوص بررسی وضعیت تصاویر آثار منتشره برای کودکان و نوجوانان در ایران و خارج از کشور تحقیقاتی مختلفی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود. حسن پور (۱۳۷۷) در پایان نامه خود با عنوان "بررسی آثار تصویرگران کتاب کودک انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان" موضوعاتی همچون کتاب‌های تصویری و متن کتاب‌های تصویری، اهمیت و جایگاه تصاویر در کتاب‌های تصویری را مورد بررسی قرار داد. صفحه‌آرایی کتاب‌ها، طرح جلد و طراحی حروف کتاب‌ها نیز مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت به بررسی آثار تصویرگران کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در قبل و بعد از انقلاب اسلامی پرداخت. نتایج پژوهش نشان داد که هنرمندان برای رسیدن به نتیجه مطلوب، از طرح جلد گرفته تا صفحه‌آرایی کتاب‌ها، در متحول کردن آثارشان کوشیده‌اند. در پژوهشی دیگر پورجم (۱۳۸۱)، تاریخچه و تصویرسازی کتاب کودک در ایران (از شروع فعالیت کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۴۵) را مورد بررسی قرار داد. روش

^۱. Stone

۲. ویژگی‌های کلی تصاویر از نظر کیفیت تصاویر و محل تصویر در کتاب‌های مرجع مورد مطالعه چگونه است؟
۳. میزان استفاده از تصاویر منبع اصلی در کتاب‌های مرجع ترجمه شده به چه صورتی است؟

روش پژوهش

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل تمامی کتاب‌های چاپی فارسی که در ۶ سال اخیر یعنی از ابتدای سال ۲۰۰۷ میلادی برابر با ۱۳۸۵ شمسی تا انتهای سال ۲۰۱۲ میلادی یعنی ۱۳۹۰ شمسی برای اولین بار ناشر آن را در ایران به چاپ رسانده است. لازم به ذکر است کتاب‌های دست دوم مرجع، در حوزه‌ی این پژوهش نمی‌گنجد. توزیع فراوانی جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است. برای انجام بررسی از سیاهه محقق ساخته مبتنی بر متون و منابع استفاده شد که در این میان از برخی منابع از جمله ملاک‌های ارزشیابی کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان ارائه شده توسط شورای - کتاب کودک استفاده بیشتری به عمل آمد. ضمن اینکه از نظرات افراد متخصص در تأیید روایی سیاهه نیز بهره گرفته شد و روایی آن نیز با استفاده از نظر متخصصین حوزه، به ویژه اعضاء شورای کتاب کودک مورد تأیید قرار گرفت. برای سنجش میزان پایایی ابزار پژوهش نیز از آماره‌ای که این معیار را نشان می‌دهد یعنی «ضریب آلفای کرونباخ» استفاده شد. بر اساس داده‌های گردآوری شده، این آماره برای پرسش‌نامه معادل ۰/۹۲۱ بود که بیانگر وجود پایایی بالا بین عناصر موجود در این سیاهه می‌باشد. همچنین برای بررسی تصاویر و گردآوری داده‌ها از شیوه‌ی مشاهده‌ی مستقیم کتاب‌های کودکان استفاده شد و اطلاعات تصاویر موجود در آنها تک به تک مورد بررسی قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از آمار توصیفی شامل فراوانی و درصد فراوانی استفاده شد.

غیرکلامی و یا نقاشی کردن آن‌ها منعکس می‌شد. اوراد^۱ (۲۰۰۸) نیز در پژوهشی با عنوان "نگاهی دوباره به کتاب‌های مصور کودکان" به بحث درباره اهمیت تصاویر پرداخت و نشان داد تصاویر اغلب وسیله‌ای برای جذب خوانندگان برای مطالعه کتاب است. در نهایت ۳۰ کتاب تصویری را معرفی و مطالبی راجع به محتوا و تصاویر آن‌ها ارائه شد. همچنین گوم^۲ (۲۰۱۲) در تحقیقی تحت عنوان "تحلیل محتوای ۵۰ کتاب تصویری کودکان مهاجر لاتینی تبار: پیامدهای کتاب درمانی حمایتی" به تحلیل محتوای کتاب‌های تصویری پرداخت. در این میان کتاب‌هایی که جایزه کسب کرده و در رابطه با کودکان مهاجر لاتینی بودند، بیشتر مورد توجه قرار گرفتند. نتایج حاصل از این تحلیل برای کمک به انتخاب کتاب‌های مناسب برای کتاب درمانی براساس نیازهای کودکان مهاجر لاتینی تبار در اختیار والدین، معلمان و شاغلین سلامتی روان و تصویرگران قرار داده شد.

بررسی پژوهش‌های حاضر، حاکی از آن است که در تصاویر کتاب‌های کودکان ضعف‌هایی دیده می‌شود. البته برای بالا بردن کیفیت تصاویر کتاب‌های کودک و نوجوان باید از قاعده‌ها و قوانینی پیروی کرد و این مستلزم ایجاد یک استاندارد مدون برای کتاب‌های کودکان و نوجوانان است. نتایج این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که هنرمندان برای رسیدن به نتیجه مطلوب، در متحول کردن آثارشان کوشیده‌اند و به طور کلی تصاویر از جنبه نوآوری و جنبه‌ی آموزشی ضعف دارند. ضمن اینکه در بین پژوهش‌های صورت گرفته، پژوهش حاضر جزء مواردی است که به صورت جامع در داخل کشور به این حوزه پرداخته است که در همین راستا سوال‌های زیر را برای پاسخ‌گویی مدنظر قرار داده است:

۱. ویژگی‌های کلی تصاویر از نظر ترکیب رنگ در کتاب‌های مرجع مورد مطالعه چگونه است؟

۱. Oerad
۲. Gomm

جدول ۲. توزیع فراوانی کتاب‌ها بر اساس رنگ تصاویر

رنگ تصاویر	فراوانی	درصد
رنگی	۱۸۹	۸۷/۵٪
سیاه و سفید	۲۱	۹/۷٪
بی‌تصویر	۶	۲/۸٪
کل	۲۱۶	۱۰۰/۰٪

همان‌گونه که در جدول (۲) مشاهده می‌شود نزدیک به ۸۸ درصد کتاب‌ها دارای تصاویر رنگی هستند. حدود ۹/۷ درصد نیز تصاویر سیاه و سفید دارند و ۲/۸ درصد کتاب‌ها نیز تصویری نداشته‌اند.

پرسش دوم: ویژگی‌های کلی تصاویر از نظر کیفیت تصاویر و محل تصویر در کتاب‌های مرجع مورد مطالعه چگونه است؟ با توجه به اهمیت جایگاه کیفیت تصاویر معیارهایی که مدنظر بوده، عبارتند از: به ایجاد مفهوم صحیح و دقیق از موضوع مورد بحث در ذهن خواننده کمک کند، به بیان بهتر مطالب در موقعیت‌هایی که متن به تنهایی از عهده آن بر نمی‌آید کمک کند، مستند باشد، دارای زیر نویس باشد، تصویرها، نمودارها، جداول و... در نزدیکترین مکان به متن مربوط قرار گرفته باشد تا رشته مطالعه‌ی خواننده برای مراجعه به آن پاره نشود و از تصاویر واضح و واقعی استفاده شده باشد. به همین منظور اطلاعات جمع‌آوری شده در جدول (۳) قابل مشاهده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی کتاب‌ها بر اساس کیفیت تصاویر

کیفیت تصاویر	فراوانی	درصد
کیفیت مطلوب	۱۲۳	۵۶/۹٪
کیفیت ضعیف	۸۷	۴۰/۳٪
کل	۲۱۰	۹۶/۱۲٪

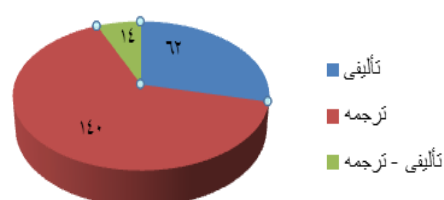
نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که در بین کتاب‌های مورد بررسی حدود ۵۷ درصد، دارای تصاویر با کیفیت مطلوب بوده‌اند. تصاویر ۴۰/۳ درصد کتاب‌ها نیز دارای کیفیت ضعیف هستند و حدود ۳ درصد کتاب‌ها نیز فاقد تصویر بوده‌اند.

جدول ۱. توزیع فراوانی کتاب‌های مرجع فارسی کودک و

نوجوان ۱۳۸۵-۱۳۹۰ (چاپ اول)				
ردیف	سال	تألیفی	ترجمه	تألیفی-ترجمه
۱	۱۳۸۵	۵	۲۹	۳
۲	۱۳۸۶	۶	۳۸	۱
۳	۱۳۸۷	۸	۲	۲
۴	۱۳۸۸	۱۴	۴۴	۲
۵	۱۳۸۹	۱۲	۱۱	۱
۶	۱۳۹۰	۱۷	۱۶	۵
جمع	۲۱۶	۶۲	۱۴۰	۱۴

بررسی جدول ۱ نشان می‌دهد که در طول ۶ سال ۲۱۶ کتاب مرجع کودک و نوجوان برای اولین بار توسط ناشران مختلف در ایران چاپ شده است و کتاب‌های ترجمه، نسبت به سایر کتاب‌ها از فراوانی بیشتری برخوردار هستند. این مطلب در نمودار ۱ نیز قابل مشاهده است.

توزیع فراوانی



نمودار ۱. توزیع فراوانی کتاب‌های مرجع فارسی کودک و

نوجوان ۱۳۸۵-۱۳۹۰ (چاپ اول)

یافته‌های پژوهش

پرسش اول: ویژگی‌های کلی تصاویر از نظر ترکیب رنگ در کتاب‌های مرجع مورد مطالعه چگونه است؟ اطلاعات به دست آمده در خصوص رنگ‌های استفاده شده در کتاب‌های مورد بررسی در قالب جدول (۲) قابل مشاهده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی کتاب‌ها بر اساس محل تصاویر

محل تصاویر	فراوانی	درصد
محل اصلی	۱۷۰	٪۷۸/۷
خارج محل اصلی	۴۰	٪۱۸/۵
کل	۲۱۰	٪۹۶/۱۲

جدول ۶. توزیع فراوانی کتاب‌ها بر اساس بومی بودن تصاویر

بومی بودن تصاویر	فراوانی	درصد
از نسخه اصلی اثر نیست	۱۲۷	٪۸۵/۰۸
از نسخه اصلی اثر است	۲۱	٪۱۴/۰۲
کل	۱۴۸	٪۱۰۰/۰

با توجه به جدول (۴) نتیجه گرفته می‌شود که تصاویر حدود ۷۹ درصد کتاب‌ها، در محل اصلی آن‌ها یعنی هماهنگی تصاویر و شرح تصاویر در جای مناسب و مطلوب است، اما تصاویر ۱۸/۵ درصد کتاب‌ها در محلی خارج از محل اصلی آن‌ها درج شده‌اند. قرار گرفتن تصاویر حدود یک پنجم کتاب‌ها، در محلی غیر از محل اصلی خود نشان می‌دهد؛ کتاب‌ها در این زمینه دقت لازم را نداشته‌اند.

همان‌طور که در جدول (۶) مشاهده می‌شود، تعداد کل کتاب‌های ترجمه‌ای و تألیفی که دارای تصویر بوده‌اند برابر با ۱۴۸ کتاب است. تصاویر ۱۴/۲ درصد از این کتاب‌ها از اثر اصلی استفاده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

تصویرسازی کتاب کودک و نوجوان بحث بسیار گسترده‌ای دارد و به ویژگی‌ها و مؤلفه‌های فراوانی وابسته است. تصویرگر از رنگ به عنوان عنصری تعیین‌کننده در ارتباط با کودکان استفاده می‌کند، چرا که رنگ برای ارائه حس درون متن، قدرت بیان فوق‌العاده‌ای دارد. همان‌گونه که شاه آبادی (۱۳۹۳) بیان می‌کند و آنچه در این میان مهم و ضروری به نظر می‌رسد، این است که به منظور انتقال معنایی خاص از متن نوشته شده، یک تصویرگر باید از رنگ‌های شاد برای جذاب‌تر شدن هر چه بیشتر تصاویر استفاده کند تا انتقال مفاهیم نوشتاری متن، بهتر به مخاطب منتقل شود. رنگ، نقش بسیار مؤثر و مهمی در تصویرهای کتاب کودکان و نوجوانان دارد و به نوعی متن و تصویر مکمل همدیگر در انتقال مفاهیم به کودکان هستند. آنچه به گویایی مفاهیم نوشتاری و درک بهتر آنها کمک می‌کند، نقش تصویر است و آنچه رابطه میان نوشته و تصویر را به اوج می‌رساند، درک تصویرگر از حال و هوای متن است، چرا که تصویرگر وقتی با متنی مواجه می‌شود به واسطه داشتن آگاهی از علوم تصویری، احساسی را از متن می‌گیرد و با کمک تصویر به مخاطب ارائه می‌دهد. همان‌طور که یافته‌های این پژوهش نشان داد، نزدیک به ۸۷/۵ درصد کتاب‌ها دارای تصاویر رنگی بوده‌اند. حدود ۹/۷ درصد نیز تصاویر سیاه و سفید داشته‌اند و حدود ۲/۸ درصد کتاب‌ها تصویری نداشته‌اند.

جدول ۵. توزیع فراوانی کتاب‌ها بر اساس زیر نویس تصاویر

زیر نویس تصاویر	فراوانی	درصد
دارای زیرنویس	۱۳۲	٪۶۱/۱
بدون زیرنویس	۷۸	٪۳۶/۱
کل	۲۱۰	٪۹۶/۱۲

با توجه به داده‌های جدول (۵) تصاویر حدود ۶۱ درصد کتاب‌ها دارای زیر نویس بوده‌اند، اما حدود ۳۶ درصد کتاب‌ها دارای تصویری بوده‌اند که فاقد زیرنویس‌اند. در ۶ مورد نیز کتاب‌ها دارای تصویر نبوده است. به عبارت دیگر باید گفت بیش از یک سوم کتاب‌ها فاقد زیرنویس بوده‌اند. این آمار نشان می‌دهد کتاب‌ها در این زمینه به صورت مطلوبی عمل نکرده‌اند. پرسش سوم: میزان استفاده از تصاویر منبع اصلی در کتاب‌های مرجع ترجمه شده به چه صورتی است؟ بومی بودن تصاویر از اهمیت به سزایی برخوردار است. از نشانه‌های امانت‌داری در آثار ترجمه شده، تغییر ندادن مطالب کتاب و نیز آوردن تصاویر از اصل اثر می‌باشد و در واقع به اعتبار ناشر و کتاب می‌افزاید برای بررسی میزان استفاده‌ی کتاب‌ها از اثر اصلی کتاب در کتاب‌های ترجمه شده می‌توان به جدول (۶) مراجعه کرد.

براساس یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت در مواردی که کم هم نیستند، تصویرگران از هماهنگی لازم با متن برخوردار نیستند و معمولاً ارتباط مناسبی بین نویسنده و تصویرگر وجود ندارد. هر چند ناشران می‌توانند با به کارگیری ویراستاری آشنا به هریک از این دو حوزه، تصویرگر و نویسنده را به هم پیوند دهد تا تصاویر کتاب‌ها از کیفیت بهتری برخوردار شوند. در مجموع می‌توان گفت هر تصویرگری می‌تواند از هر کدام از روش‌های تصویرسازی و ابزارهای طراحی برای کودکان و نوجوانان بهره بگیرد، بنابراین علاوه بر تمام ویژگی‌هایی که برای تصویرگری کتاب کودک و نوجوان مهم است، خلاقیت و توانمندی تصویرگر است که می‌تواند تصاویر زیبایی برای کودکان و نوجوانان خلق کند. یک تصویرگر خوب باید بداند پیش از به دست گرفتن قلم، از دریچه کودکان و نوجوانان به دنیای بیرون نگاه کند و خود را جای آن‌ها قرار دهد و این‌گونه است که می‌تواند تصویر اثر گذار و جذاب برای کودکان و نوجوانان خلق کند. در انتها باید گفت مطالعه و بررسی تصاویر کتاب‌های مرجع کودک و نوجوان طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ مشخص کرد که درست است که این تصاویر در حد نسبتاً مطلوبی قرار دارند، ولی در مواردی هم نقاط ضعفی مشاهده گردید.

بنابراین با عنایت به نتایج به دست آمده پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌گردد.

- اساس بررسی‌های انجام شده مشخص شد که ناشران و مصوران هیچ‌گونه معیار مدونی برای خلق تصاویر کتاب‌های کودکان و نوجوانان ندارند، بنابراین پیشنهاد می‌گردد که ناشران، متخصصین گرایش‌های کودک و نوجوان و مصورگران معیار مدونی (استانداردهایی منسجم و ثبت شده‌ای) را تنظیم کنند تا تصاویر از کیفیت بالایی برخوردار شود؛
- نتایج حاکی از آن است که تنها حدود ۳۳ درصد از کتاب‌ها از مطلوبیت برخوردار بودند و این نکته قابل تأمل برای ناشران و مصورین را دارد، بنابراین پیشنهاد

ضمناً تصاویر باید در نزدیکترین بخش از متن مربوط به خود قرار گیرند و مکمل متن باشند و به تشریح آن مواردی پردازند که برای بیان آن‌ها نیاز به واژه‌های فراوانی است. همان‌طور که نتایج پژوهش نشان داد، حدود ۷۹ درصد تصاویر کتاب‌ها در محل اصلی آنها درج شده‌اند، اما ۱۸/۵ درصد تصاویر کتاب‌ها در محلی خارج از محل اصلی آنها درج شده‌اند. درج شدن حدود یک پنجم تصاویر کتاب‌ها در محلی غیر از محل اصلی خود نشان می‌دهد، کتاب‌ها در این زمینه دقت لازم را نداشته‌اند و از کیفیت مناسبی برخوردار نبوده‌اند.

در بین کتاب‌های مورد بررسی حدود ۵۷ درصد، دارای تصاویر با کیفیت مطلوب بوده‌اند. تصاویر ۴۰/۳ درصد کتاب‌ها نیز دارای کیفیت ضعیف بوده‌اند. همان‌گونه که ذکر شد، حدود ۳ درصد کتاب‌ها فاقد تصویر بوده‌اند که با مقایسه یافته‌های پژوهش میرحسینی و دیگران (۱۳۹۲) می‌توان دریافت کرد که بیش از ۵۵ درصد تصاویر کتاب‌ها وضعیت مطلوبی داشتند که با پژوهش حاضر هم سویی دارد. همچنین بیش از یک سوم کتاب‌ها فاقد زیرنویس بوده‌اند. این آمار نشان می‌دهد کتاب‌ها در این زمینه به صورت مطلوبی عمل نکرده‌اند. همان‌گونه که ممکن است تصاویر برخی از کتاب‌ها واجد تنها برخی از ویژگی‌های مطلوب برای تصاویر باشد در ۸/۳ درصد کتاب‌ها تنها یکی از ویژگی‌های ۴گانه، مطلوبیت تصاویر را داشتند. ۲۴/۵ درصد نیز تنها ۲ ویژگی از ۴ ویژگی یک تصویر مطلوب را دارا بودند. تنها ۳۲/۹ درصد کتاب‌ها واجد هر ۴ ویژگی مطلوب بودند. لذا می‌توان گفت ضعف قابل توجهی در زمینه درج تصاویر در کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان وجود دارد. همچنین در ۱۴/۲ درصد، کتاب‌ها از تصاویر اثر اصلی استفاده شده است که این مسئله نیز بیانگر عدم توجه به محتوای اصلی کتاب‌های ترجمه شده است. ضمناً در پژوهش‌های پیشین که در داخل کشور انجام شده است در این زمینه بررسی به عمل نیامده، ولی از یافته‌های صدری (۱۳۶۶) می‌توان دریافت کرد که فقط یک پنجم کتاب‌های تصویری کودکان، تصاویر نسبتاً خوبی دارند.

صادقی، ف. (۱۳۸۵). داستان مصور یا قصه‌های دو زبانه: یادداشت‌هایی در خصوص مصور سازی کتاب کودکان. کتاب ماه کودک و نوجوان، ۱۰۱-۱۰۲.

صدری، م. (۱۳۶۶). بررسی کیفیت تصویر در کتاب‌های تصویری کودکان ایران (۱۳۶۴-۱۳۵۸). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تربیت مدرس، تهران.

فضلعلی، ط. (۱۳۸۸). بررسی تصاویر کتاب‌های داستانی کودکان گروه سنی ب و ج منتشر شده کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۸۰. فصلنامه دانش‌شناسی، ۷(۷)، ۵۶-۵۴.

قول ایغ، ث. (۱۳۸۳). ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن. تهران: سمت.

کوثر احمدی، ع. (۱۳۷۳). بررسی تصویرسازی در کتاب‌های کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

میرحسینی، ز؛ اباذری، ز؛ معدنی، ف. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای تصاویر کتاب‌های داستانی کودکان رده‌ی سنی ب و ج در دهه ۸۰. فصلنامه نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی، ۲(۲)، ۳۶-۴۴.

Gomm, R. J. (2012). *Content Analysis of 50 picture books for Latino Immigrant children: Implications for supportive Bibliotherapy*. A thesis submitted to the faculty of Brigham Young university department of counseling psychology and special Education.

Hunt, P. (1999). *Understanding child literature*. New York: Routledge.

Stone, S. A. (1992). *Children interpretations of wordless picture books*. University of Arkansas, Degree EDD.

- می‌شود ناشران در انتخاب مصورین کتاب‌های کودک و نوجوان دقت بیشتری انجام دهند؛
- ایجاد کارگاه‌های آموزشی و نیز نظرسنجی از کودکان و نوجوانان در پیشبرد تصاویر کمک به سزایی می‌کند. پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده:
- زان سنجش و کیفیت تصاویر، از دریچه نگاه کودکان و نوجوانان، صورت بگیرد؛
- منظور پی بردن به جایگاه واقعی تصاویر در کتاب‌ها، پژوهشی در ارتباط با بررسی نقش کتاب‌های مصور در یادگیری کودکان انجام شود؛
- مقایسه بین تصاویر مدرن و سنتی، پژوهشی در ارتباط با میزان تأثیرگذاری تصویرگری هنری دستی نسبت به تصویرگری کامپیوتری انجام شود.

منابع

- ابراهیمی، ن. (۱۳۶۷). مقدمه‌ای بر مصورسازی کتاب کودکان. تهران: آگاه.
- اکرمی، ج.ا. (۱۳۸۷). کتاب‌های مصور، کتاب‌های تصویری. کتاب ماه کودک و نوجوان، (۱۳۷).
- پورجم، پ. (۱۳۸۱). تاریخچه و بررسی تصویر سازی کتاب کودک در ایران. پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه هنر، تهران.
- حجازی، ب. (۱۳۸۰). ادبیات کودکان و نوجوانان: ویژگی‌ها و جنبه‌ها. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- شاه آبادی، ح.ر. (۱۳۹۳). تصویر در کتاب کودک همسنگ متن است. قابل دسترسی از: <http://www.ibna.ir>